

ПОСТАТЬ МИКОЛИ КАЩЕНКА У КОНТЕКСТІ ІСТОРІЇ XIX – початку XX ст.

Досліджено науково-педагогічну та громадську діяльність академіка М. Ф. Кащенко. Висвітлено біографію вченого за особовим архівним фондом. Розкрито пріоритетні напрями його діяльності, визначено місце і роль вченого у галузі біологічної науки, медицини та культури наприкінці XIX – першій третині XX ст.

Ключові слова: М. Кащенко, вчений, професор, педагог, громадська діяльність.

Готра Е. Б.,
Национальный университет государственной налоговой службы Украины,
г. Ирпінь, Киевская обл., Украина

ЛИЧНОСТЬ НИКОЛАЯ КАЩЕНКО В КОНТЕКСТЕ ИСТОРИИ XIX – начала XX в.

Исследовано научно-педагогическую и общественную деятельность академика Н. Ф. Кащенко. Освещено биографию ученого за личным архивным фондом. Раскрыто приоритетные направления его деятельности, определены место и роль ученого в отрасли биологической науки, медицины и культуры в конце XIX – первой трети XX века.

Ключевые слова: Н. Кащенко, ученый, профессор, педагог, общественная деятельность.

Gotra Olena,
National University of State Tax Service of Ukraine
Irpın, Kyiv oblast, Ukraine

MYKOLA KASHCHENKO PERSONALITY IN THE CONTEXT OF HISTORY the XIX – and at the beginning of the XX c.

The article is a research of scientific-pedagogical and public activities of academician M. Kashchenko, the biologists, embryologists, zoologists, the founder of the Siberian Horticulture, who actively participated in the creation of the Ukrainian Academy of Sciences. He headed the Physics and Mathematics Department of UAS, was the organizer and director of a big number of scientific institutions and organizations in the university centers of Ukraine and Russia. His pen includes over 200 scientific papers. M. Kashchenko is also famous as a teacher of high school, lecturer, populariser of scientific knowledge, writer and social activist. The biography of the scientist has been investigated through the documents of his personal fund. The main directions of his activity and the place and role of the scientist in biological science and medicine at the end of the XIXth – and at the beginning of the XXth centuries were analyzed in the article. In the article is shown citizenship of scientist during the First World War and the evaluation of its activities by the public. Materials were used from scientists Archives about the organization of courses of study medicinal plants. An importance of the scientist is researching in solving urgent social problems. The primary sources are valuable of family participation Academician M. Kashchenko during the First World War. Popularizing is noted of scientific knowledge and broad interests' versatile scientist. The author was discovered the history of acclimatization garden. It is noted that the scientist enjoyed great prestige among faculty of the Kiev Polytechnic Institute; an important part of M. Kashchenko life's journey took teaching activities, which he combined with scientific research. The scientist has a number of literary works: plays, poems, short stories and two fantastic stories that show a rich spiritual world academician.

Key words: M. Kashchenko, a scientist, a professor, a teacher, public activity.

Для науки та соціальної практики історичний досвід розвитку української незалежної України важливе значення має освіти, науки та культури кінця XIX –

початку ХХ ст., діяльність визначних громадсько-політичних діячів, представників вітчизняної науки і культури. Сучасний хід української історії підкреслює велику роль особистісного фактора в процесах суспільно-політичного розвитку країни. У цьому контексті значний інтерес становить діяльність видатного діяча науки і культури першої половини ХХ ст. Миколи Феофановича Кашенка (1855-1935), який, незважаючи на його внесок в розвиток освіти, науки, громадського життя маловідомий нащадкам.

М. Кашенко – вчений-біолог, ембріолог, зоолог, основоположник сибірського садівництва, брав активну участь у створенні Української академії наук. Він очолював фізико-математичний відділ УАН, був організатором і директором ряду наукових установ і організацій в університетських центрах України і Росії. Його перу належать понад 200 наукових праць. Відомий М. Кашенко і як педагог вищої школи, лектор, популяризатор наукових знань, літератор, громадський діяч.

Завдання нашого дослідження полягає у висвітленні науково-педагогічної та громадської діяльності М. Кашенка у контексті основних подій національної історії в останній третині ХІХ – першій третині ХХ ст.

У сучасній історіографії лише частково розкрито аспекти біографії М. Кашенка. Багато зроблено для повернення народу імені академіка Інститутом історії України НАН України. Принципово новим підходом до викладу історії науки відзначається видання «Члени-засновники НАН України» (відп. редактор В. Смолій). Цікавою з нашої точки зору є стаття доктора історичних наук С. Рудої «Академік М. Кашенко» [1]. Доповнили біографію М. Кашенка статті в періодичних виданнях, серед яких заслуговують на увагу роботи С. Клименко, Л. Коханової, О. Романець, І. Романа, С. Карамаш, С. Вирового та інших.

Характерною рисою М. Кашенка як вченого є широкий спектр його наукових інтересів: *«Мені доводилося працювати в декількох галузях біології, але головним чином в чотирьох: в мікроскопічній техніці, в ембріології, в мамології та в акліматизації, і в кожній галузі від моєї праці залишився деякий тривалий вклад, яким часто-густо*

користуються відповідні дослідники, як російські й закордонні, так і українські» [2, арк. 11-12].

Науковий світогляд М. Кашенка формувався в умовах активного розвитку світової та вітчизняної науки. Основи світогляду майбутнього вченого були закладені у 70-80-ті роки ХІХ ст. Величезну роль у цьому відіграла сім'я, найближче оточення. Обставини та спосіб родинного життя сприяли ранньому формуванню національної свідомості, любові до знань та рідної природи. До активної наукової діяльності М. Кашенко прийшов через наполегливу самоосвіту та навчання у Харківському університеті. Наукові уподобання молодого вченого утверджувались та міцніли в процесі наполегливої та копіткої роботи, внаслідок самостійних наукових пошуків та під впливом спілкування в колі видатних науковців. Громадська позиція вченого формувалась під впливом національної ідеї українського відродження кінця ХІХ – початку ХХ століття. У діяльності М. Кашенка виділено такі періоди: харківський – 1876-1888 рр.; томський – 1888-1912 рр.; київський – 1912-1935 рр.

У харківський період діяльності відбулося становлення М. Кашенка як вченого-біолога. Його роботи в галузі ембріології стали безпосереднім продовженням і доповненням досліджень І. Мечникова і О. Ковалевського. М. Кашенко виступив послідовним захисником і провідником еволюційної теорії Ч. Дарвіна, започаткував мікроскопічне вивчення ранніх патологічних онтогенезів людини. У Харкові він став доктором медицини, визначив пріоритети, що спричинили розвиток нових напрямів біологічної науки.

Томський період увібрив наукову, громадську та педагогічну діяльність М. Кашенка на російському ґрунті, що сприяло значному прогресу досліджень. Вчений доклав значних зусиль до створення кафедри зоології Томського університету, організації Зоологічного музею. Завдяки М. Кашенку університет з перших років свого існування став центром зоологічної науки Сибіру. Там виникла наукова зоологічна школа, з якої вийшли відомі зоологи. Усі праці М. Кашенка, присвячені зоологічним дослідженням, ґрунтувалися на

науково перевірених даних – особистих зборах та вивченні матеріалу, здобутого під час численних експедицій.

У Томську М. Кашенко здобув високий науковий та громадський авторитет. Там він став професором, доктором зоології, дійсним статським радником, що надало йому права привілейованого спадкового дворянства. Він брав участь у розробці правил захисту докторських дисертацій та порядку заміщення викладацьких посад в університетах. Вчений працював у галузі зоології упродовж 33 років. Як відомий знавець зоології в Сибіру, він мав наукові досягнення, які сприяли розвитку нових напрямів зоологічної науки як у Росії, так, згодом, і в Україні.

М. Кашенко започаткував наукове плодівництво у Сибіру, створив наукову школу, яка пізніше утвердила садівництво як галузь сільськогосподарського виробництва. Вихідним принципом наукової діяльності М. Кашенка було активне творче ставлення людини до природи. Вчений розробив методи створення плодкових сортів для Сибіру, де морози сягають 50°C. Працюючи у цій галузі упродовж 10 років (1902-1912), він отримав визначні результати. У томський період своєї діяльності М. Кашенко опублікував 10 праць, присвячених рослинництву, найголовніші з них зібрані у книзі «Сибирское садоводство», яка вийшла друком майже через 30 років після його смерті.

Важливим у науково-просвітницькій діяльності вченого було прагнення якнайшвидше ознайомити громадськість з новітніми відкриттями науки і результатами досліджень. Він залучав до наукової діяльності широкий аматорський загал. За редакцією М. Кашенка видано публічні лекції «Научные очерки Томського края». Особливістю громадської діяльності М. Кашенка у цей період була активна участь у створенні та функціонуванні багатьох наукових товариств.

Найбільша активність М. Кашенка у громадській та суспільно-політичній сфері припала на роки Першої російської революції (1905-1907 рр.). М. Кашенко, як член партії октябристів, очолював бюро томського відділу «Союз 17 октября», що представляв праве крило російського

лібералізму і виступав за конституційну монархію. Основною діяльністю відділу була підготовка до виборів у Державну думу – перший російський парламент, що відіграв певну роль у демократичному розвитку Росії. Вчений активно боровся проти будь-якої соціальної, статевої, національної дискримінації в освіті. Зокрема, він один з перших виступив за розвиток вищої освіти для жінок, був ініціатором створення і одним із перших викладачів Сибірських вищих жіночих курсів.

В Україні почався дуже важливий новий період його діяльності.

У 1912 році вчений зайняв посаду екстраординарного професора по кафедрі зоології на агрономічному факультеті Київського політехнічного інституту. КПІ залишався вищою школою старого зразку. Як і інші вищі навчальні заклади, він зберігав сталу структуру. В інституті функціонували чотири факультети: механічний, інженерний, хімічний і агрономічний, пізніше – влітку 1918 року – було створено електротехнічний факультет [3, с. 41].

У 1912 р. М. Кашенку минуло 57 років і розпочинати роботу на новому місці не молодій вже і до того ж хворій людині було дуже не просто. Спочатку навіть читати лекції доводилося напівлежачи, за допомогою спеціальних пристосувань. З перших днів вчений працював над укомплектуванням кабінету, лабораторії і музею зоології. Коли хвороба відступила, почав займатися акліматизацією. Він в першу чергу був науковцем, його творча діяльність сприяла утвердженню життєвого оптимізму, впевненості у корисності своєї праці, відчуття свого соціального обов'язку, спонукала до активної участі в освітянському, громадському і політичному житті.

Саме ці роки припадають на часи наступу реакції, посилення протесту проти консервативної вузівської системи й обмеження громадянських свобод. У 1916 році М. Кашенка призначено ординарним професором КПІ. Вчений входив до складу правління Київського політехнічного інституту. Неодноразово брав участь у роботі губернського революційного комітету (в якості представника правління інституту),

зокрема у 1919 році, в зв'язку з хворобою ректора [4, арк. 70, 71].

До виконання своїх обов'язків вчений завжди підходив творчо. Під час роботи в Київському політехнічному інституті, М. Кащенко розробив схему організації навчальної частини вищого Інституту садівництва, де визначив дисципліни та кількість годин, потрібних для їх викладання, число кафедр, викладачів, лаборантів, а також такі необхідні навчальні центри, як лабораторії, кабінети, обсерваторія, ботанічний сад, інсектарій, дослідне поле, плодовий сад, город з оранжереєю і парниками, лісний розсадник, фабрика для обробки продуктів, пасіка (в плодовому саду). Пропонував створити лабораторію садово-декоративного мистецтва [5].

Микола Феофанович мав великий авторитет серед викладачів КПП. Протягом чотирьох років він був головою професорського дисциплінарного суду при інституті [4, арк. 102, 103]. М. Кащенко у 1913 р. брав участь у XIII з'їзді російських природознавців та лікарів [4, арк. 50].

Як зазначалося, М. Кащенко уникав адміністративних робіт, його більше приваблювала наукова та викладацька діяльність. На пропозицію виконувати обов'язки ректора Київського політехнічного інституту М. Кащенко відмову пояснив так: *«Маю честь повідомити, що весь мій час забирають наукові та викладацькі обов'язки, які приходиться вести при дуже несприятливих умовах, досить часто заміняючи лаборанта та служителя. У зв'язку з цим, я зовсім не в силах взяти на себе виконання обов'язків ректора інституту»* [4, арк. 74].

Від агрономічному факультету КПП бере свій початок історія створення Національного аграрного університету. Саме на базі агрономічного факультету у 1922 р. у структурі КПП було створено Київський сільськогосподарський інститут, який із 1923 р. став самостійним вищим навчальним закладом (з 1994 року – Національний аграрний університет).

Про прагнення ґрунтовно зайнятися акліматизацією та вихованням кваліфікованих кадрів у цій галузі свідчить доповідна записка М. Кащенка про доцільність

організації при Київському політехнічному інституті відділення садівництва: *«Кафедра садівництва є лише в Московському сільськогосподарському інституті. Можна обмежитися кафедрами плодівництва, городництва, декоративного садівництва і вчення про лікарські рослини»* [6, арк. 1]. Пропозиції вченого не було взято до уваги, його плани відразу спіткали ряд труднощів: стара адміністрація, складні соціально-політичні умови.

У 1913 р. М. Кащенко заклав акліматизаційний сад на невеличкій ділянці площею 0,3 га, що належала політехнічному інституту. Пізніше ділянку було розширено для проведення дослідів з акліматизації рослин. Матеріал вчений випишував з ботанічних садів, відшукував у монастирських садах і колекціях приватних садівників, дикі рослини отримував від друзів з експедицій. У роботі вченому допомагала сім'я, селекціонери, зокрема відомий біолог Л. Симиренко. Сад спочатку існував на території КПП, потім – на території помологічного саду, пізніше – біля приватного будинку вченого на Лук'янівці.

У 1914 році М. Кащенко писав, що *«спочатку я не мав на думці продовжувати тут роботи з акліматизації плодівих, оскільки матеріал та умови відмінні від Томська. Але пристрасть до садівництва, причому спадкова, виявилась хворобою невиліковною»* [7, с. 1].

Громадянська позиція вченого була активною протягом всього життя. Великих зусиль доклав М. Кащенко для популяризації наукових знань серед широкого загалу громадськості. У 1913 році вчений виступав з публічними лекціями у Київському товаристві сприяння початковій освіті («Смерть и долголетие с биологической точки зрения»).

Суттєві корективи у наукові плани М. Кащенка, як і інших учених, внесла Перша світова війна. Вона негативно відобразилась на економічному розвитку. Підприємства відчували серйозні труднощі, пов'язані з дезорганізацією господарства, недієздатністю царського уряду організувати перебудову промисловості на воєнні потреби. Загострення соціальних суперечностей, економічна криза негативно впливали на розвиток

української культури, зокрема вищої освіти та науки.

Одна зі складових високого авторитету М. Кащенко є його різнобічна наукова діяльність, спрямована на вирішення нагальних проблем суспільства. Йому притаманна виняткова здатність передбачати розвиток перспективних тенденцій наукових досліджень, результати яких відігравали вирішальну роль на певному етапі розвитку. У січні 1915 року, в зв'язку з початком Першої світової війни, коли гостро постало питання розведення лікарських рослин, М. Кащенко почав ґрунтовно займатися цією справою. Він став знаним фахівцем у сфері лікарської діяльності, вивчав вплив деяких народних засобів на організм при різних хворобах, а також методи застосування та дозування різних лікарських трав. Власноручно вчений розробив тематичний план лекцій і написав тексти. М. Кащенко мріяв у майбутньому організувати в Києві інститут або центр вивчення рослин, які можуть сприяти медицині. У перший рік він зібрав більше 100 видів рослин, у наступні роки колекція збільшилася.

Перша світова війна перешкодила здійсненню багатьох планів і задумів М. Кащенко. Важливе значення для складання цілісного уявлення про участь професора М. Кащенко в суспільному житті країни має рапорт, який зберігається в Державному архіві міста Києва (ф. 18. Київський політехнічний інститут). Документ підготовлений М. Кащенко 1 липня 1915 року. Це докладний звіт про виконання прохання ректора КПІ І. Жукова – про внесок професорів інституту у військові цілі. З рапорту зрозуміло, що зроблено все можливе в такій ситуації: професор М. Кащенко, *«з метою зменшення нашої залежності від Німеччини у відношенні лікарських рослин»*, проводив у Акліматизаційному саду досліди з лікарськими рослинами, які до того отримували лише з Німеччини. Вчений підготував та прочитав публічну лекцію, яку було надруковано в журналі «Хазяйство» («Наша зависимость от Германии в отношении лекарственных растений»). Далі в документі зазначено, що ним було передано лабораторію у користування госпіталю Червоного хреста.

Протягом зими сім'я М. Кащенко неодноразово передавала для потреб армії теплі речі та продукти харчування. Під час перебування у Київському політехнічному інституті перев'язувально-харчувального пункту в ньому безкоштовно працювали дві доньки вченого. Пізніше одна з них працювала в госпіталі Червоного хреста, а інша – в госпіталі при Дегтярьовській богадільні [8, арк. 89]. З документу постає активна, відповідальна, ініціативна і не байдужа людина, яка вболівала за справи країни.

Протягом двох років (1917-1918) діяли курси з вивчення лікарських рослин, які організував М. Кащенко разом із ботаніком В. Пашкевичем. На них запрошувались вчителі, робітники, студенти, гімназисти та співробітники Акліматсаду. Як людина, вчений і громадянин М. Кащенко мав неперевершені якості вести за собою в ім'я високої мети колектив, захоплювати їх невичерпним ентузіазмом, створювати сприятливі для творчості умови. Він завжди швидко й вчасно відгукується і на проблеми, що виникають у колег, і на потреби держави.

М. Кащенко брав участь в організації наукових з'їздів, конференцій, зібрань, зокрема у роботі I Всеукраїнського аграрно-економічного з'їзду (1917). У віднайденому нами листі оргкомітету з'їзду до вченого містилося прохання очолити секцію «Інтенсивні сільськогосподарські культури: садівництво, городництво та інші». Комітет звернувся з проханням виробити програму секції, підготувати доповідь та доповідачів, запропонувати секретаря секції. У листі також наголошувалося, що у зв'язку з майбутньою аграрною реформою, для поінформованості громадськості з планами роботи секції варто надіслати статті у видавництво [9, арк. 1].

У Києві, як і в Сибіру, академік М. Кащенко брав участь у роботі різних наукових товариств. Зокрема, був обраний членом товариств природодослідників при Харківському, Київському університетах, Харківського товариства дослідних наук, Київського товариства дослідників природи та багатьох інших. Це свідчить про вагомий науковий авторитет вченого в Україні.

Розвиток біології в Україні в кінці XIX – першій третині XX ст. є цікавою сторінкою

історії української науки. Однією з важливих народногосподарських та загально біологічних проблем даної галузі є розвиток інтродукції та акліматизації. В цьому сенсі особливу роль відігравали дослідження М. Кащенко. Спроби культивувати південні плоди і виноград на півночі України робилися протягом кількох століть. На початку ХХ століття роботи з акліматизації були поставлені на наукову основу. Однією з перших установ у системі Академії наук, де розпочато роботи з інтродукції та акліматизації рослин, був саме Акліматизаційний сад, заснований М.Ф. Кащенко у 1914 р.

У спогадах ученого зазначено: «Спочатку випросив у адміністрації КПІ 250 кв. саж. казенної землі в тимчасове користування для домашнього садочка... Однак, приступивши до виконання цієї простої задачі, я мимоволі пішов іншим шляхом і насправді влаштував акліматизаційний розсадник» [10, арк. 67].

Важливо наголосити, що Акліматизаційний сад, створений на приватній території, користувався державною підтримкою. Активно співпрацюючи з В. Пашкевичем, який тоді був старшим фахівцем садівництва в Міністерстві землеробства, М. Кащенко посилено займався мобілізацією посівного і посадкового матеріалу лікарських рослин. Це сприяло тому, що в 1915-1917 рр. міністерство надало субсидію Київському акліматизаційному саду. Це дозволило розширити земельну ділянку [11, с. 232].

У Київському політехнічному інституті працювала Організаційна рада (1920-1921 рр.), діяльність якої була спрямована на пролетаризацію вузу [3, с.19]. У 1921 році М. Кащенко Організаційною радою КПІ не обрано на посаду професора зоології. У Державному архіві міста Києва знайдено заяву робітників та службовців Акліматизаційного саду з проханням залишити М. Кащенко на цій посаді і дозволити продовжити роботи в саду [4, арк. 80]. Це ще одне підтвердження великого авторитету професора.

Особисто академік М. Кащенко звертався до ректора Київського політехнічного інституту з проханням залишити його на посаді професора зоології. У документі своє прохання обґрунтував тим, що на території

Київського політехнічного інституту знаходиться Акліматизаційний сад, який не можливо перенести на інше місце [4, арк. 81]. Вчений писав: «З іншої сторони, треба прийняти до уваги, що мені 66 років, і в мене велика сім'я. При теперішніх умовах і при слабості здоров'я переїзд в інше місто рівняється для мене осуду на смерть, через те, що я розуміється його не винесу, а усунення з посади політехнічного інституту, хоч би і в межах м. Києва потягне за собою не тільки втрату здатності до праці, але може і голодну смерть...» [4, арк. 82]. У 1921 році М. Кащенко на підставі постанови Організаційної ради інституту звільнено з посади професора зоології Київського політехнічного інституту [4, арк. 87].

Після завершення Організаційної ради в Київському політехнічному інституті було призначено ректором М. Кухаренка, який заявив, що має намір використати землю Акліматизаційного саду для потреб інституту, тому сад потрібно знищити, а всіх його співробітників звільнити. Йшлося про звільнення саме М. Кащенко, бо фактично в саду залишився лише він один. 3 серпня 1921 р. надійшла телеграма від наркома освіти УСРР Г. Гринька, який вимагав негайно передати Акліматизаційний сад Київському політехнічному інституту та припинити «приватне господарювання Кащенко» [4, арк. 88].

Працюючи в галузі біології, М. Кащенко висвітлював проблеми, які межували з філософією: потребували філософського осмислення природи, можливостей її наукового пізнання. Різносторонність інтересів вченого дали підстави досліднику І. Роман назвати академіка «людиною енциклопедичних знань» [12]. Вченому притаманне глибоке відчуття ролі і місця науки у вирішенні гуманістичних проблем розвитку суспільства.

Микола Феофанович, окрім наукової роботи, цікавився художньою літературою, малюванням, фотографуванням, любив музику, подорожі на велосипеді, але найбільше – садівництво. Можливо через романтизм та творчість вчений прагнув повною мірою досягнути оточуючу дійсність.

Покоління освічених людей, інтелігенція кінця ХІХ – початку ХХ століття

відрізнялися високим ступенем суспільної свідомості, яка базувалася на широкій освіті. Прогресивна інтелігенція того часу захоплювалася літературною працею. В архівах збереглися такі літературні твори вченого, як п'єси (1870-1880), вірші «Признание» (1886), оповідання «Паштет», «Два Попова», «Щеколда» (недатовані), «Таинственное» (1921), «Библейская сім'я» (1926) та фантастична повість «Миражи» (1922).

Творчий шлях академіка М. Кашенка увібрав у себе типову характеристику професорів того часу, він фактично цікавився всім, що стосується природи та людини. Миколи Феофановича Кашенка не був «кабінетним» вченим. Його широка ерудиція і ґрунтовні знання знаходили свою реалізацію в активній педагогічній і просвітницькій діяльності. Вченому було притаманне глибоке відчуття ролі і місця науки у вирішенні гуманістичних проблем розвитку суспільства.

В Україні М. Кашенко став одним з дванадцяти фундаторів-засновників Української академії наук. Провідними сферами його діяльності стали: участь у Комісії по виробленню законопроекту про заснування Української академії наук та діяльність на посаді голови ІІ фізико-математичного відділу УАН. Як дійсний член УАН, він доклав багато зусиль до становлення біологічної галузі академічної науки в Україні. Вчений виявив талант організатора і керівника Акліматизаційного саду та Зоологічного музею УАН. Видатною заслугою М. Кашенка у розвитку акліматизації було виведення нових сортів персиків, абрикосів, винограду та інших плодівих рослин, селекційна робота з лікарськими і технічними рослинами. На честь вченого названі сорти плодівих культур (персики та абрикоси – «Пам'ять Кашенка»), сорт яблуні – «Багрянкя Кашенка». М. Кашенко розробив теоретичні, методологічні та наукові основи акліматизації, які стали класичними і сприяли подальшому розвитку даного наукового напрямку в Україні.

Життя вченого було насичене багатогранною громадською, організаційною, педагогічною та публіцистично-видавничою

роботою. М. Кашенко в першу чергу був науковцем, але творча діяльність сприяла утвердженню в нього життєвого оптимізму, впевненості в корисності своєї праці, відчуття соціального обов'язку. Вона спонукала до активної участі в освітянському і громадському житті. Найповніше громадська робота М. Кашенка знайшла своє послідовне і закономірне втілення під час його роботи в Українській академії наук. Активну позицію проявив вчений в організації та функціонуванні громадських інституцій. Він зробив значний внесок в організацію та діяльність Комісії з вивчення природних багатств України, Комітету з вивчення фауни України та Зоологічного кабінету. З ініціативи М. Кашенка створена постійна Асоціація зоологів при ВУАН. М. Кашенко був головою біологічної секції, членом зоологічної секції колишнього Українського наукового товариства. Вчений брав участь в організації Всеукраїнських зоологічних конференцій, ініціював створення наукових видань: «Вісник Фізично-математичного відділу», «Записки Фізично-математичного відділу», серії «Праці Акліматизаційного саду», «Видання Київського Акліматизаційного саду» та ін.

Майже чотири десятиліття свого життя М. Кашенко віддав педагогічній діяльності, яку підпорядкував головному завданню – єднанню теоретичних знань з практичною роботою майбутніх фахівців. Основна мета, яку переслідував професор, – дати глибокі знання та удосконалити матеріальну базу навчального процесу (кабінети, лабораторії, музеї). Він «до самозабуття» був закоханий у викладацьку діяльність. Вчений розробив авторські лекційні та практичні курси, схему організації навчальної частини вищого Інституту садівництва, пропагував наочний принцип навчання. Як вчений-педагог керував науковими роботами студентів та аспірантів. На думку М. Кашенка, важливою складовою організації наукової роботи вищого навчального закладу мала бути науково-просвітницька діяльність, популяризація наукових знань. Він зробив вагомий внесок у розвиток музейної справи, зокрема посилення ролі музеїв як науково-освітніх установ.

Діапазон наукових інтересів М. Кашенка яскраво демонструє його творча спадщина.

Праці академіка високо цінувались сучасниками, вони не втратили свого значення дотепер, будучи важливим джерелом подальшого розвитку таких наук, як ембріологія, зоологія, ботаніка та ін. М. Кащенко був ученим-енциклопедистом, людиною широкої ерудиції й високої культури, що давало йому можливість заявити про себе не тільки як про дослідника в різних галузях біології, а як про вченого-гуманіста, громадського діяча, художньо-обдаровану людину, інтелігента. Як вчений і громадянин, М. Кащенко належав до тієї частини української інтелігенції, яка відіграла важливу роль у відродженні національної науки і культури та склала

могутній потенціал для формування нової української еліти.

Широта інтересів М. Кащенко була просто феноменальною. Оцінити його наукову спадщину дуже важко, виділено лише напрями наукових інтересів на яких він зробив визначні відкриття. Результати дослідження, висновки не вичерпують всього спектру напрацювань ученого і можуть бути предметом подальшого наукового аналізу. Не випадково про М. Кащенко – ембріолога пишуть вчені-медики; про М. Кащенко – зоолога – вчені-зоологи; про М. Кащенко – акліматизатора – вчені-біологи. Феномен різнобічності криється не лише у його природних обдаруваннях, а й у великій працездатності.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Руда С. П. Академік М. Ф. Кащенко // Члени-засновники Національної Академії наук України. – К., 1998. – С. 188-212.
2. Кащенко М. Ф. Коротка записка про наслідки моєї наукової діяльності. 1926. – Інститут архівознавства Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (ІА НБУВ), ф. 11, оп. 2, од. зб. 65. – 12 арк.
3. Київський політехнічний інститут: нарис історії / Беляков Г. Ф., Василенко Є. С., Волков М. Ф. та ін.; Згуровський М. З. та ін. – К. : Наукова думка, 1995. – 320 с.
4. О служебной деятельности ординарного профессора Киевского политехнического института Кащенко Н. Ф. – Державний архів міста Києва (ДАК), ф. 18, оп. 2, од. зб. 116. – 144 арк.
5. Схема организации учебной части высшего Института садоводства (составил профессор Н. Ф. Кащенко). Типографский оттиск. Не ранее 1912, не позднее 1920. – ІА НБУВ, ф. 11, оп. 2, од. зб. 90. – 2 арк.
6. Докладная записка Н. Ф. Кащенко об учреждении отделения садоводства при КПИ. 1917. – ДАК, ф. 18, оп. 1, од. зб. 1650. – 14 арк.
7. Кащенко Н. Ф. Первые шаги моего акклиматизационного питомника в г. Киеве. – Ростов на Дону : Изд-во общества садоводства, 1914. – С. 24.
8. Рапорта преподавателей, сведения и другие материалы об участии членов института в Киевском военно-промышленном комитете, о выполнении заказов для армии и по другим вопросам. 1915. – ДАК, ф. 18, оп. 5, од. зб. 39. – 113 арк.
9. Лист Організаційного комітету I Всеукраїнського аграрно-економічного з'їзду до М. Кащенко по питанню його участі в роботі з'їзду. 2.09.1917. – Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (ІР НБУВ), ф. 290, од. зб. 432. – 1 арк.
10. Кащенко Н. Ф. Рассказы-воспоминания. Черновой автограф. Б/д. – ІА НБУВ, ф. 11, оп. 2, од. зб. 20. – 72 арк.
11. Коханова Л. Л., Лыпа А. П. Интродукция и акклиматизация растений // Развитие биологии на Украине. – К. : Наук. думка, 1984. – Т. 1. – 415 с.
12. Роман І. С. М. Ф. Кащенко // Сад. – 1994. – № 7. – С. 4.

РЕЦЕНЗЕНТИ: *Stepień Stanisław*, dr; *Тригуб П. М.*, д.і.н., проф.

© Готра О. Б., 2014

Дата надходження статті до редколегії 06.02.2014